

УДК 340.1

До питання про формування ознак судової влади

М. С. Булкат,

кандидат юридичних наук,

начальник управління

юридичного забезпечення суду

Вищого спеціалізованого суду України

з розгляду цивільних і кримінальних справ

Представлено результати теоретико-правового аналізу формування ознак судової влади, їх структури та змісту. Запропоновано авторський підхід, в основі якого твердження про те, що зміст, структуру та систему ознак судової влади конкретної держави певного періоду опосередковано значенням відповідних первинних (стосовно судової влади) категорій. Обґрунтовано, що такими категоріями є поняття «справедливість», «влада», «державна влада», «судова влада», «функції держави». Методологічною основою формування системи ознак судової влади запропоновано вважати теоретико-правові характеристики ознак первинних щодо судової влади понять, наприклад, системи ознак функцій держави.

Ключові слова: ознака судової влади, система ознак судової влади, справедливість, державна влада, судова влада, функції держави.

Булкат М. С. К вопросу о формировании признаков судебной власти

Представлены результаты теоретико-правового анализа формирования признаков судебной власти, их структуры и содержания. Предложен авторский подход, в основе которого положение о том, что определение содержания, структуры и системы признаков судебной власти конкретного государства отдельного периода формируется на основе значений соответствующих первичных (относительно судебной власти) категорий. Обосновано, что такими категориями являются «справедливость», «власть», «государственная власть», «судебная власть», «функции государства». В качестве методологической основы формирования системы признаков судебной власти

© Булкат Марина Сергіївна – кандидат юридичних наук, начальник управління юридичного забезпечення суду Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ

предложены теоретико-правовые характеристики признаков первичных относительно судебной власти понятий, например, системы признаков функций государства.

Ключевые слова: *признак судебной власти, система признаков судебной власти, справедливость, государственная власть, судебная власть, функции государства.*

Bulkat Maryna. On the formation of judicial power features

This paper presents the results of theoretical and legal analysis on the on the features of the judicial power, their structure and content. An architectural approach, based on the definition of the content, structure and system of the features of the judicial power particular state specified period of indirectly relevant primary values (to the judicial power) categories. Proved that the following categories of general importance is the concept of «fairness» and the inherent characteristics of the concepts – «power», «state power», «judicial power» (as part of the government), «state functions». As the methodological basis for the formation of the features of the judicial power consider theoretical and legal characteristics of the primary signs on the judicial power concepts, such as system of the features of the state functions.

Key words: *feature of the judicial power, the system of the features of the judicial power, justice, the state power, the judicial power, the functions of the state.*

У попередніх дослідженнях нами обґрунтовано підхід до розмежування понять «властивість» та «ознака судової влади» у межах наукової доктрини. Так, запропоновано розуміння ознаки судової влади як її сутнісної характеристики, що відображає правову природу з урахуванням значення відповідних первинних понять.

Водночас проведений теоретико-правовий аналіз правової природи судової влади, як складової державної влади, опосередкував визначення понять, які впливають на формування її внутрішнього змісту в кожному випадку використання трискладової «моделі» державної влади у державно-правовій практиці.

Тому для обґрунтування логіки формування ознак судової влади та структурної побудови їх системи слід звернутися до зазначених понять.

У цьому контексті слід зауважити, що первинною категорією стосовно судової влади є загальнонаукове поняття «справедливість», серед інших – категорії «влада», «державна», «державна влада», «функції держави».

Як показали дослідження розвитку інституту судочинства та наукової доктрини, поняття «справедливість» має власну трансформаційну історію змісту та значення протягом усього розвитку державності – від давніх періодів до сьогодення.

Тобто ретрансляція ідеї справедливості – загальнонаукова ознака судової влади, як «уособлення» відповідних потреб суспільства, виражених у площині державної влади, її відповідного механізму. Іншими словами, призначення судової влади загалом відповідає значенню категорії справедливості конкретного суспільства, держави у певний період розвитку.

У цьому контексті слід зазначити застереження професора Ентоні Флоу, який звернув увагу на поширене нині використання понять «справедливість» та «соціальна справедливість» без розуміння їх значення у конкретному контексті¹.

¹ *Flew A. Social Justice Isn't Any Kind of Justice, Libertarian Alliance, Philosophical Notes № 27, London, 1993. URL: <http://www.libertarian.co.uk/lapubs/philn027.pdf>*

Як відомо, становлення наукових підходів до розуміння значення поняття «справедливість» має тривалу історичну еволюцію. Витоки його правового тлумачення традиційно можна віднайти у працях давньогрецьких філософів та мислителів. Одним із найбільш затребуваних у правовій науці можна назвати підхід Арістотеля, який виокремлював два види справедливості:

– така, що врівноважує, означає відплату рівним за рівне і базується на принципах еквівалентності, «співрозмірності»;

– така, що допускає нерівний розподіл благ з урахуванням «властивостей» суб'єктів (їх походження, віку, статі, суспільного становища, заслуг, здібностей тощо)².

Узагальнюючи зазначені підходи, можна сформулювати поняття справедливості за Арістотелем – як рівномірність, середину між надлишком і недостаткою.

Водночас слід враховувати, що у різні періоди розвитку правової науки обґрунтовувалися відмінні розуміння поняття справедливості, почасти з огляду на ментальні, релігійні, культурні особливості кожного суспільства та його державності, а також відповідну правову систему. Так, у радянський період це поняття досліджували у контексті соціалістичної парадигми. Серед науковців, які займалися проблематикою поняття справедливості, слід відзначити Г. В. Мальцева, В. В. Похмелкіна, А. Ф. Черданцева, А. І. Екімова, Л. С. Явич та інших³.

Для сучасного періоду розвитку держав та правової науки характерне опрацювання у наукових дослідженнях демократично-правових концепцій. Серед новітніх вітчизняних досліджень особливо слід відзначити роботи щодо категорії справедливості В. М. Венедіктової, О. М. Костенка⁴. Так, О. М. Костенко обґрунтував розуміння соціальної справедливості на основі принципу натуралізму, як прояв волі і свідомості людей у вигляді діянь, що відповідають законам соціальної природи. Тому, на думку науковця, саме ці закони слід визнавати першоджерелом соціальної справедливості. У свою чергу, відповідність діянь людей законам соціальної природи є критерієм їхньої справедливості, згідно з підходом О. М. Костенка.

Крім того, для формування комплексного уявлення про систему ознак судової влади слід врахувати іманентні характеристики інших первинних щодо неї понять. Насамперед у цьому контексті доцільно звернутися до дослідження загальних ознак понять «влада», «державна влада», «судова влада» (як складова державної влади), «функції держави».

² Венедіктова В. М. Принцип справедливості при застосуванні юридичної відповідальності у трудових відносинах URL: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/VKhnvs/2006_33/33/53.pdf

³ Мальцев Г. В. Буржуазный эгалитаризм: (Эволюция представлений о социальном равенстве в мире капитала). Москва, 1984. URL: http://publ.lib.ru/ARCHIVES/M/MAL'CEV_Gennadiy_Vasil'evich/_Mal'cev_G.V..html; Похмелкин В. В. Социальная справедливость и уголовная ответственность. Красноярск: Изд-во Красноярского ун-та, 1990. 177 с.; Черданцев А. Ф. Справедливость и право: межвуз. сб. науч. тр. / Свердлов. юрид. ин-т им. П. А. Руденко; [редкол.: А. Ф. Черданцев (отв. ред.) и др.]. Свердловск: СЮИ, 1989. 134 с.

⁴ Венедіктова В. М. Цит. праця; Костенко О. М. Справедливість кримінального закону як передумова ефективності його застосування // Законодавство: проблеми ефективності. Київ, 1995. С. 146 – 162.

Так, досліджуючи співвідношення понять «влада» – «державна влада», переважна більшість сучасних правників зауважують, що остання є різновидом соціальної влади. Водночас державна влада має певні особливості, загальні ознаки, які опосередковують її відокремлення від інших видів влади (громадської, сімейної, корпоративної влади тощо). Їх системно узагальнено у науковій літературі, зокрема у Юридичній енциклопедії під редакцією професора Ю. С. Шемшученка:

– у кожній країні існує тільки одна державна влада, а інших різновидів соціальної влади – чимало;

– державна влада поширюється на всіх членів суспільства у межах держави, а інші влади – лише на певну його частину;

– тільки державна влада має на меті розв'язання загальносуспільних питань, потреб та проблем, інші види влади спрямовано на вирішення справ, які стосуються, як правило, тільки частини суспільства;

– державна влада має специфічний апарат (механізм) для здійснення своїх завдань і функцій, якого не мають інші влади;

– державна влада встановлює формально-обов'язкові для усього населення загальні правила поведінки – юридичні (правові) норми;

– лише державна влада характеризується суверенністю, тобто верховенством, повнотою, неподільністю, самостійністю, незалежністю від влади будь-якої організації (або особи) як у даній державі, так і за її межами⁵.

У контексті зазначеного слід зауважити, що загальні характеристики державної влади притаманні й судовій владі, як її складовій.

Стосовно поняття «функції держави», первинного відносно судової влади, варто зауважити, що його зміст певним чином опосередковує і функціональність судової влади. Тобто правова природа держави (демократична, авторитарна тощо) опосередковує, впливає як на функціональність усієї держави, так і на зміст, ознаки та систему функцій складових державної влади, зокрема судової.

Для розуміння співвідношення структури ознак функцій держави та ознак судової влади слід звернутися до їх систем, зокрема до системи ознак функцій держави.

Так, сучасні науковці вирішують питання визначення ознак державних функцій через їх групування. Існує велика кількість наукових концепцій щодо визначення та групування (систематизації) ознак, властивих системі державних функцій.

Перша група – внутрішні ознаки, які характеризують сутність держави, розуміння функцій як основних (важливих) напрямів її діяльності. При такому підході акцентовано увагу на ознаках тривалості (постійності), предметно-політичній характеристиці, комплексному характері функцій держави.

Друга група – співвідносні ознаки, в яких відображено взаємозв'язок таких понять, як «мета держави», «функції держави», «завдання держави»,

⁵ *Державна влада* // Юридична енциклопедія. В 6 т. / Редколегія: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та інші. Київ: «Українська енциклопедія», 1998. URL: http://leksika.com.ua/10701026/legal/derzhavna_vlada

«функції окремих органів держави», «форми діяльності (реалізації) функцій державних органів» тощо. До таких ознак належить об'єктивний характер функцій держави, їх зв'язок із сутністю держави тощо.

Третя група – сукупність «супутніх» ознак, які дають змогу точніше і повніше відмежувати поняття функцій держави від суміжних понять. Наприклад, від функцій її політичної системи, видів діяльності держави тощо⁶.

Безперечно, має право на існування й інший підхід до систематизації ознак державних функцій, заснований на характеристиці їх внутрішнього змісту, а саме:

– усі функції держави мають комплексний, синтезуючий характер. Як основні напрями діяльності держави вони не ототожнюються з самою діяльністю держави чи її окремими аспектами;

– за характером, змістом і призначенням жодна функція держави ніколи не може бути соціально ідеалізованою, нейтральною, адже завжди відображає соціально-класову суть і зміст конкретної держави;

– в усіх функціях держави простежується зв'язок із безпосередніми завданнями, що стоять перед нею на тому чи іншому етапі розвитку, основними цілями та завданнями⁷.

Ще одним важливим напрямом дослідження цього питання є зосередження уваги лише на двох основних ознаках, характерних для усіх державних функцій:

– спрямованість на досягнення відповідних цілей і завдань держави;

– комплексний характер діяльності держави в межах певних напрямів⁸.

Іноді науковці акцентують увагу на ознаках функціонального призначення держави у співвідношенні із політичною владою. Так, В. В. Анцупов визначив особливості функцій сучасної пострадянської держави:

– відбувся перехід у сприйнятті взаємовідносин з іншими країнами від «братерської взаємодопомоги» до «рівноправного партнерства»;

– відбулася зміна політичної та ідеологічної орієнтації відносно «цивілізованих» країн;

– змінилося ставлення політичних та владних лідерів до західних країн⁹.

Варто зауважити, що подібні підходи стосуються більше особливостей функцій держав пострадянського простору, ніж їх ознак.

У цьому контексті доречним є підхід, згідно з яким система державних функцій перебуває під впливом багатьох чинників, адже вона виникає, постійно розвивається, змінюється під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників. Ними можуть бути радикальні соціальні зміни в суспільстві; зміни сутності держави та її соціального призначення, форми держави; завдання і цілі, що стоять перед державою; особливості національних чинників – мови,

⁶ Бермічева О. В. Соціальна функція держави в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01; Національний ун-т внутрішніх справ. Харків, 2002. С. 8.

⁷ Анцупов В. В. Экономическая функция государства: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Абакан, 2003. С. 22 – 26.

⁸ Кушцова О. Б. Экономическая функция современного Российского государства: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Н. Новгород, 2002. С. 33 – 34.

⁹ Анцупов В. В. Цит. работа. С. 38 – 39.

культури, традицій; рівень науково-технічного, інтелектуального розвитку; процеси інформатизації суспільства, створення загальнопланетарного інформаційного простору; екологічний чинник; інтеграція світової економіки; міжнародна обстановка тощ¹⁰.

Як слушно зазначив А. Б. Венгеров, на появу нових функцій у державі впливають самоорганізаційні, суб'єктивні, навіть випадкові (синергетичні) процеси, а не лише той чи інший ступінь залежності функцій від зміни основних ознак, перш за все форми¹¹.

Крім того, для відмежування системи ознак функцій держави від переліку властивостей, характерних для державних функцій, слід врахувати науково обґрунтовані підходи до їх визначення, а саме:

- у них безпосередньо міститься конкретний вияв сутності держави;
- конкретні державні функції виникають, здійснюються і змінюються відповідно до завдань держави на певному історичному етапі її розвитку;
- у функціях держав різних історичних типів відображаються історичні особливості, закономірності розвитку та динаміка соціально-економічних, політичних та духовних перетворень суспільства;
- у функціях сучасної демократичної держави виявляється її роль у суспільстві;
- у функціях держав різних історичних типів виявляються як особливості, так і закономірності розвитку соціально-економічних, політичних та інших умов суспільного життя¹².

У цьому контексті слід зазначити, що розмежування ознак та властивостей функцій держави є методологічною основою для розуміння співвідношення ознак та властивостей судової влади як складової державної влади і врахування у відповідних дослідженнях.

Таким чином, теоретико-правовий аналіз процесу формування ознак судової влади, їх структури та змісту дає можливість визначити його специфіку, а саме:

- первинною категорією, яка опосередковує структурну та змістовну складові у процесі формування системи та змісту ознак судової влади конкретної держави визначеного періоду розвитку є поняття «справедливість»;
- під час дослідження системи ознак судової влади конкретної держави певного періоду розвитку слід враховувати значення та іманентні характеристики інших первинних щодо неї понять: «влада», «державна влада», «судова влада» (як складова державної влади), «функції держави»;
- методологічною основою формування системи ознак судової влади є теоретико-правові характеристики ознак первинних щодо судової влади понять, наприклад, системи ознак функцій держави. Основні ознаки функцій конкретної держави знаходять відображення й у системі ознак судової влади.

¹⁰ *Загальна теорія держави і права: підруч. для студентів юридичних вищ. навч. закл. / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків: Право, 2010. С. 92.*

¹¹ *Венгеров А. Б. Теория государства и права: учебник. Москва: Юриспруденция, 2000. С. 145.*

¹² *Лисенков С. Л. Загальна теорія держави і права: навч. посіб. Київ: Юрисконсульт, 2006. С. 73 – 74.*

Bulkat Maryna. ON the formation of judicial power features

This paper presents the results of theoretical and legal analysis on the on the features of the judicial power, their structure and content. An architectural approach, based on the definition of the content, structure and system of the features of the judicial power particular state specified period of indirectly relevant primary values (to the judicial power) categories. Proved that the following categories of general importance is the concept of «fairness» and the inherent characteristics of the concepts – «power», «state power», «judicial power» (as part of the government), «state functions». As the methodological basis for the formation of the features of the judicial power consider theoretical and legal characteristics of the primary signs on the judicial power concepts, such as system of the features of the state functions.

Differentiation of signs and properties of functions of the state is methodological basis for understanding of correlation of features of the judicial power as component state power and it is taken into account in corresponding researches.

Thus, the expounded results of analysis in relation to the process of forming of features of the judicial power, their structure and maintenance, give an opportunity to define its specific, namely:

- by a primary category that built structural and rich in content component in the process of forming systems and there is a value of scientific concept «justice» maintenance of features of the judicial power of the state of certain period of development;

- during research of the system of signs of department judicial of the concrete state of certain period of development it follows to take into account a value and immanent descriptions of other primary in relation to her concepts: «power», «state power», «judicial power» (as part of the government), «state functions»;

- by methodological basis for forming of the system of features of the judicial power.

In addition, the system of sighns of the state from the list of the character of public functions should be considered scientifically grounded approaches to their definition, namely:

- they immediately found a concrete expression of the essence of the state;
- specific public functions arise, and made changes according to the tasks of the state at a certain historical stage of development;

- the function of the state of various historical types of displays historical features, patterns and dynamics of socio-economic, political and spiritual transformation of society;

- the functions of a modern democratic state turns its role in society;

- the function of the state of various historical types are as features and patterns of socio-economic, political and other conditions of social life.

Key words: feature of the judicial power, the system of the features of the judicial power, justice, the state power, the judicial powetr, the functions of the state.